

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ВПЛИВУ НА ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ НА МІКРОРІВНІ

Підготовлена до друку стаття розкриває актуальність проблематики демографічного розвитку сучасної України та її взаємозв'язок з економічним станом. Автор робить спробу визначити рівні та механізм соціально-економічного впливу на демографічні процеси. В статті визначаються демографічні функції головних мікроекономічних категорій „домогосподарство” та „підприємство”, також створюється теоретико-методологічна база щодо посилення їхньої ролі в поліпшенні загальнодержавного демографічного стану.

Сучасна демографічна ситуація України характеризується сталими тенденціями зростання смертності, скорочення рівня народжуваності, старіння населення та підвищення рівня демографічного навантаження на одну працездатну особу. Таку ситуацію, що характеризується скороченням чисельності населення внаслідок як природного, так і міграційного приросту, на фоні загальносвітового демографічного вибуху, можна розглядати в розрізі не лише поступового зникання населення території найбільшої країни Європи, а й як передумову економічних негараздів. До них, зокрема, слід віднести зменшення обсягів внутрішніх та зовнішніх інвестицій, скорочення кількості трудових ресурсів, носіїв підприємницьких здібностей, генераторів ідей, зменшення кількості споживачів, що буде сприяти скороченню обсягів реального внутрішнього виробництва.

Такі ускладнення є неприпустимими в сучасному світі, який функціонує на засадах суспільної морально орієнтованої свідомості, інформатизації суспільних відносин та подальшої глобалізації економіки. Демографічні негаразди в окремій країні створюють несприятливий економічний клімат в регіоні взагалі, роблять неможливим повноцінну економічну співпрацю з країнами-сусідами. І, водночас, демографічна експансія пов'язана з міграцією населення, збільшенням кількості громадян іншої країни у середині держави та зі зменшенням питомої ваги місцевого населення в загальній кількості мешканців країни – це загроза економічній безпеці держави. Тому, що збільшує залежність економіки держави від наявності трудових ресурсів іншої країни [4, с. 6].

Чисельність населення найбільше впливає на формування контингенту трудових ресурсів і потенціалу внутрішнього ринку країни або регіону. Певною мірою вона визначає й розмір валового внутрішнього продукту країни, хоча ця залежність не пряма: вирішальний вплив на цю величину справляють інші фактори (наприклад продуктивність праці) [6, с. 79].

Визначення необхідності подолання демографічної кризи та негативних демографічних тенденцій, як одного з пріоритетних завдань в соціально-економічному секторі, потребує створення теоретичного фундаменту щодо розв'язання зазначеної проблематики, зокрема на рівні методологічної бази економічної теорії.

Досліджуючи поставлене завдання, в першу чергу визначимо суб'єкти соціально-економічного впливу залежно від їхнього рівня: 1) макросуб'єкти; 2) суб'єкти мікроекономічного впливу (далі – СМВ); 3) суб'єкти дії на різних рівнях (далі – СДРР). Необхідно зазначити, що макросуб'єкти здійснюють вплив не лише на агреговані економічні показники, а й на їх окремі складові. В той же час, СМВ змінюють стан кожного окремого суб'єкта мікроекономіки, не завжди суттєво змінюючи загальне положення на макрорівні. Ситуація ускладнена тим, що у вигляді демографічної політики держави, необхідність впливу на демографічні об'єкти на макрорівні суб'єктами державного впливу та наукового пошуку усвідомлена, хоча й недостатньо. Однак, рівень наукових досліджень та реалізації демографічної політики на мікрорівні є таким, що не відповідає вимогам сьогодення. До сфери СДРР належать профспілки (як конкретна профспілка на рівні окремого підприємства так і об'єднання профспілок певної галузі на рівні держави чи регіону), ринковий механізм на рівні окремого товару (в першу чергу такого, попит на який є нееластичним) та на рівні агрегованих показників.

Реалізація мікроекономічної демографічної політики, на підставі якої здійснюється вплив на демографічні процеси на рівні окремого економічного суб'єкта (фірми, домогосподарства), дає змогу не тільки впровадити наслідки розробки державної соціально-економічної програми, а й підвищити продуктивність праці підприємства, створити сприятливіший психологічний виробничий клімат, поліпшити взаємовідносини в системі „керівник-підлеглий” та зменшити кількість конфліктних ситуацій.

1. ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ НАРОДОНАСЕЛЕННЯ	
2. ЕКОНОМІЧНА	РЕГІОНАЛЬНА
ДЕМОГРАФІЯ	
3. РЕГІОНАЛЬНА (НАЦІОНАЛЬНА) ДЕМОГРАФІЧНА ПОЛІТИКА	
4. МІКРОЕКОНОМІЧНА ДЕМОГРАФІЧНА ПОЛІТИКА	

Рис. 1. Поєднання теорії та політики в процесі визначення соціально-економічних пріоритетів

Загальна структура дії соціально-економічного механізму була сформульована І.Прибитковою: „концепція, що пояснює тенденції розвитку населення, ґрунтується на тріаді „соціально-економічні умови – демографічна поведінка – інтенсивність демографічних процесів”” [5, с. 4].

Таким чином, гуманістичний підхід до здійснення управління підприємством та домогосподарською діяльністю, в поєднанні з високим рівнем економічної ефективності зазначених суб’єктів та визначенням демографічних пріоритетів економічної діяльності мікрособ’єкта спроможні сприяти поліпшенню загальнонаціонального демографічного стану.

До конкретних соціально-демографічних цілей діяльності на мікрорівні можна віднести:

- збільшення, або принаймні збереження математичної чисельності людської складової мікрооб’єктів, її біологічних та розумових параметрів з метою підвищення рівня її економічної участі та її продуктивності;
- створення передумов для розширення меж виробничих чи інших економічних можливостей домогосподарств чи підприємств, у тому числі й за рахунок розширення кількості розумово-біологічного фактору;
- зміцнення соціальної структури суспільства через економічний розвиток домогосподарства (сім’ї) та соціалізацію організаційно-виробничих відносин на підприємстві;
- внаслідок реалізації трьох попередніх цілей – створення суспільної гуманістично орієнтованої свідомості.

До суб'єктів соціально-економічного впливу, крім вже зазначених сім'ї та підприємства, слід віднести: органи державної влади та місцевого самоврядування, що діють, в першу чергу, через механізм реалізації індикативного державного планування.

Не слід забувати, що людина чи сім'я, можуть бути об'єктами соціально-економічного впливу водночас на декількох рівнях: як елементи власного домогосподарства, як наймані робітники підприємств, учасники профспілок, як об'єкти державної економічної політики, як об'єкти соціальних програм та благодійництва тощо.

Зміст соціально-економічної політики в фірмах має певні відмінності по країнах, бо багато в чому визначається системою державного регулювання підприємницької діяльності та соціальним станом робітників, а також тією роллю, яку відіграють профспілки та різні організації, що займаються питаннями соціального забезпечення [2, с. 66]. Рівень соціалізації економічної діяльності фірми стосовно найманого персоналу визначається:

- формою власності підприємства, а для підприємств державної форми власності – державними демографічними пріоритетами, у випадку їх наявності;
- рівнем рентабельності і прибутковості підприємства (наявність матеріальної бази для створення демографічних стимулів);
- рівнем шкідливості для здоров'я господарської діяльності фірми (організаційні передумови погіршення здоров'я персоналу);
- ступіню прагнення керівного складу отримання надприбутків та дотриманням ним встановлених державних нормативів щодо тривалості робочого часу та рівня його оплати.

Від підвищення прибутковості виробництва залежить фінансове забезпечення, а значить і успішне виконання і соціально-економічних, і екологічних програм. До них, зокрема, належить розширене відтворення конкурентоспроможного виробництва в регіоні, нагромадження фінансового капіталу, зміцнення податкового потенціалу, покращення демографічної ситуації та добробуту населення в контексті гармонізації регіональних та національних інтересів [1, с. 92].

Економічні результати діяльності домогосподарства в умовах сучасної змішаної економічної системи слід розглядати як наслідок не лише особистої діяльності зазначеного суб'єкта, а й державного втручання в економічні процеси. Саме домогосподарство є одним з головних суб'єктів, а водночас і об'єктів, соціально-економічного та біологічного впливу на демографічні процеси, і підвищення рівня його реальних доходів можна розглядати як певний стимул до зростання або принаймні збереження його чисельності.

Враховуючи наявність відмінностей між демографічною категорією „сім'я” та економічною категорією „домогосподарство”, необхідно зазначити наступне. Метою діяльності домогосподарства, як об'єкта економічних досліджень є найраціональніше використання наявних ресурсів (в першу чергу робочої сили) для максимізації задоволення особистих потреб. При цьому домогосподарство розглядається як сукупність осіб, що здійснюють

спільну господарську діяльність. Сім'я, як об'єкт демографії, розглядається як фактор відтворення населення та головний об'єкт дослідження, при цьому головною її ознакою є наявність родинних зв'язків. Отже, категорії „домогосподарство” і „сім'я”, далеко не завжди є тотожними. Спробуємо визначити рівень демографічної участі різних видів домогосподарств.

1. Одноосібні домогосподарства. Зростання їх чисельності може здійснюватись, переважно, внаслідок демографічного перерозподілу (до особи приєднується суб'єкт, що раніше належав до іншого домогосподарства). Такі елементи можуть сприяти демографічному зростанню в перспективі.
2. Одностатеві групові домогосподарства, що не спроможні до репродуктивної поведінки, та до здійснення приросту населення.
3. Різностатеві групові домогосподарства, що включають до себе осіб репродуктивного віку, що уклали шлюб, є потенційним джерелом зростання населення.
4. Різностатеві групові домогосподарства, що включають до себе осіб репродуктивного віку, що є близькими родичами (брати та сестри). У випадку відповідної поведінки, вони також не є джерелом зростання чисельності населення.
5. Різностатеві групові домогосподарства, що включають до себе осіб нерепродуктивного віку, що також не спроможні здійснювати приріст населення.

Серед головних соціально-економічних та організаційних дій держави щодо стимулювання та підвищення рівня репродуктивної поведінки домогосподарств слід віднести:

- розширення джерел отримання доходів шляхом сприяння розвитку ринкової інфраструктури;
- сприяння розвитку малого і зокрема сімейного підприємництва;
- екологічний захист населення через економічний механізм впливу на рівень забруднення навколишнього середовища;
- вирівнювання якості та доступності інфраструктурно-комунальних послуг мешканців міст і селищ;
- пропаганду здорового способу життя;
- сприяння підвищення можливостей кар'єрного просування та творчого розвитку особистості;
- підвищення рівня охорони кордону та митного контролю з метою уникнення смертності, захворювань та каліцтва через тероризм, захворювання привнесені нелегальними мігрантами та неякісними товарами;
- підвищення рівня медичного обслуговування, зокрема профілактики та діагностики, наближення рівня його оплати до можливості офіційного рівня доходів тощо.

Проведене дослідження дозволяє визначити пріоритети демографічного аспекту в процесі реалізації економічної політики на макро- та мікрорівнях. Визначені демографічні функції підприємства та домогосподарства, а також

заходи щодо посилення їхньої ролі, дозволяють сформулювати на теоретичному рівні новітні функції мікроекономічних суб'єктів, а на практичному – сприяти розвитку позитивних демографічних тенденцій на мікрорівні.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Горленко І.О., Тарангул Л.Л. Підгрушний Г.П. Регіональна економічна політика у контексті переходу України до постіндустріального суспільства // Україна: географічні проблеми сталого розвитку. Зб. наук. праць. В 4-х т. – К.: ВГЛ Обрії, 2004. – Т. 1. – с. 88-96.
2. Гурьянов Ю.Г., Гурьянов Э.Ю., Гурьянов Г.Я. Этика предпринимательства: Учебное пособие. – Кировоград, Полиграфическо-издательский центр ООО „Имэкс ЛТД”, 2002. – 346 с.
3. Демографическая политика в современном мире. Аничкин А.Б., Бодрова В.В. и др. – М.: Наука, 1989, 180 с.
4. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. – К.: Інститут державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України, 1994. – 140 с.
5. Прибиткова І.М. Основи демографії. – К.: АртЕк, 1995. – 256 с.
6. Розміщення продуктивних сил: Підручник / За ред. В.В. Ковалевського, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенова. – 4-те вид., випр. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2001. – 351 с. – (Вища освіта ХХІ століття).